Leonte IVANOV

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, Facultatea de Litere
"Alexandru Ioan Cuza" University from Iassy, Faculty of Letters

Scrisorile lui Dostoievski

Dostoevsky's Letters

The following text represents an annotated translation of a letter sent by Fyodor Mikhailovici Dostoevsky to Apollon Nikolaevici Maikov (1821 – 1897), poet and translator, one of the great writer's closest friends. The letter is peculiarly important both because it has never been translated into Romanian and because it accurately presents the social context in Russia of the 1870s and the artistic and moral problems Dostoevsky was dealing with in those troublesome years. The translator, Dr. Leonte Ivanov, collaborates with one of the most important Romanian publishing houses, preparing a selection of Dostoevsky's letters (more than 1300) which is to be published soon.

Keywords: Russian literature, Dostoevsky's letters

Institution's address: B-dul Carol, nr. 11, Iaşi, România, tel.: + 40-232-201.052, fax: + 40-232-201.152; e-mail: *admlit@uiac*, web: http: //letters.uaic.ro

Personal e-mail: *leonard24ro@yahoo.com*

În Rusia, genul epistolar s-a bucurat de o mare răspîndire, îndeosebi pe parcursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea cînd, de regulă, scrisorile ţineau loc şi de jurnal, şi de însemnări de călătorie, şi de cronică a epocii, iar caracterul literar al acestora le asigura perenitatea. Sunt celebre epistolele „de peste hotare" ale lui Fonvizin şi A.I. Turgheniev, *Scrisorile călătorului rus* ale lui Karamzin sau cele „pariziene" ale lui Annenkov. De la un autor la altul, epistolele dobîndesc o tot mai mare intimitate, o mai accentuată notă personală, aruncă lumină asupra gîndurilor „de taină" şi a proiectelor artistice auctoriale, asupra izbînzilor şi deziluziilor, sunt dezbateri de idei, pamflete ori veritabile confesiuni.

Cu toate că nu i-a plăcut să redacteze scrisori, cum singur mărturiseşte, numărul epistolelor ce poartă semnătura lui Dostoievski este impresionant (circa o mie trei sute), poate şi datorită faptului că autorul lor s-a aflat în mai multe rînduri departe de casă: la ocnă, în Siberia, în ţările Europei apusene, în călătorie, din cauza creditorilor sau marcat de patima jocurilor de noroc. Valoarea tuturor acestor scrisori este deosebită şi, cu certitudine, prin parcurgerea lor înţelegem mai bine nu doar personalitatea zbuciumată, pătimaşă, contradictorie a marelui romancier, ci, în bună măsură, dobîndim şi o altă deschidere asupra captivantei sale creaţii artistice. În marea lor majoritate, scrisorile au fost aşternute pe hîrtie în perioade de criză existenţială, de zbucium sufletesc, sunt vii, poartă parfumul epocii şi al spaţiului din care au fost expediate, găsim în ele şi frămîntările creatorului, şi meditaţiile acestuia cu privire la destinul Rusiei şi al Europei, amănunte despre personalitatea altor colegi de breaslă, germenii viitoarelor texte literare, comentarii asupra creaţiei unor iluştri mînuitori ai condeiului, de la Puşkin, Turgheniev şi Gogol, pînă la Schiller, Dickens ori Goethe, pasaje de mare sensibilitate, alături de fragmente în care Dostoievski dă frîu liber întregii sale indignări sau decepţii. Aidoma personajelor create de el, Dostoievski nu ezită să-şi dezgolească sufletul în faţa destinatarilor, să se lamenteze, supunîndu-se judecăţii acestora, sau, dimpotrivă, îşi încarcă sinceritatea cu o consistentă doză de sfidare, îi judecă şi îi acuză pe alţii. Conştient de puterea cuvîntului său şi de caracterul puţin comod al ideilor formulate, romancierul solicită opinia partenerilor de dialog, intră în polemică, atunci cînd este cazul, cu aceştia, vrea ca spusele sale să aibă ecou, să triumfe în conştiinţa celorlalţi. Nu de puţine ori, Dostoievski îşi verifică ideile prin asemenea dialoguri la distanţă, se simte conectat la prezent (îndeosebi în anii deportării, cînd distanţarea de partea europeană a imperiului însemna şi o coborîre în istorie), la problemele Rusiei şi, cu siguranţă, există destule personaje din opera sa literară, ale căror prototipuri pot fi identificate în cuprinsul scrisorilor.

Fiodor Mihailovici Dostoievski

Concepută într-unul din acele momentele de criză despre care am pomenit, epistola de mai jos poartă însemnele deceniului şapte al veacului al XIX-lea, cînd în societatea rusă se ajunge la o tensiune fără precedent între cele două grupări rivale ale inteligheţiei, *occidentaliştii şi slavofilii*, cînd aristocraţia pare că s-a rupt definitiv de popor, cînd principiile autodesăvîrşirii şi al „egoismului raţional" cedează locul preocupării pentru fericirea colectivă. Sunt anii în care afirmarea de sine a Rusiei se face pe fondul înăspririi polemicii cu Europa şi, adesea, a negării valorilor acesteia. În încercarea lor de a surprinde fenomene aflate încă în faşă, de a intui drumul pe care îl va urma tînărul stat răsăritean, scriitorii ruşi aspiră la măgulitorul calificativ de „fire vizionară, profetică". Corespondenţa privată nu e străină de aceste teme, ele reprezintă fundalul pe care se desfăşoară dramele personale. În multe dintre preziceri, Dostoievski nu s-a înşelat.

Dostoievski către Maikov[1]
16 (28) august 1867. Geneva

Ehei, cîtă vreme am tăcut şi nu v-am răspuns la nepreţuita dv. scrisoare, scumpe şi neuitate prieten, Appolon Nikolaevici. Vă numesc: *neuitat prieten* şi simt în inima mea că denumirea e corectă: suntem atît de *vechi* şi atît de *obişnuiţi unul cu altul*, încît viaţa care ne-a despărţit şi chiar *ne-a separat* uneori[2], nu numai că n-a reuşit să ne dezbine, ci, poate, ne-a unit pentru totdeauna. Dacă dv. îmi scrieţi că mi-aţi simţit într-o oarecare măsură lipsa, cu atît mai mult am resimţit-o eu pe-a dv. În afară de faptul că mă conving zilnic de asemănarea şi de concordanţa opiniilor şi a sentimentelor noastre, trebuie să luaţi în consideraţie că, pierzîndu-vă pe dv., am nimerit, pe deasupra, într-un ţinut străin, unde, nu numai că nu vezi chip de rus, unde nu există cărţi, idei sau preocupări ruseşti, dar nici măcar nu întîlneşti vreo figură prietenoasă![3] E drept că nici nu înţeleg cum poate un rus, aflat peste graniţă, să nu remarce acest lucru şi să nu-l resimtă cu durere, dacă are inimă şi minte. E posibil ca aceste figuri să fie prietenoase în felul lor, numai că nouă nu ni se par a fi. Chiar aşa şi este! Şi cum e posibil să-ţi trăieşti viaţa în străinătate? Lipsa patriei înseamnă suferinţă, zău aşa! Să pleci pentru o jumătate de an, fie şi pentru un an întreg, aceasta e bine. Dar să pleci cum am făcut eu, fără să ştiu şi fără să-mi pot da seama cînd mă voi întoarce, e ceva apăsător şi prostesc. Mi-e greu din lipsă de idei. Iar eu am nevoie de Rusia: pentru *scris* şi pentru munca mea îmi este necesară (ca să nu mai vorbesc de celelalte aspecte ale vieţii) şi încă în ce mod! Un peşte fără apă, asta sunt; lipsit de puteri şi de mijloace. În general, despre aceasta aş vrea să vorbim. *NB*. Apropo: Citiţi această scrisoare în gînd şi nu povestiţi despre mine celor ce nu trebuie să ştie. O să vedeţi şi singur. Şi încă ceva: de ce nu v-am scris atîta vreme? La o asemenea întrebare nu mă simt în stare să vă răspund amănunţit. Eu însumi resimţeam acut lipsa de stabilitate şi aşteptam cel mai mic moment de viaţă sedentară pentru a începe schimbul de scrisori. Mă bizui pe dv., doar pe dv. Scrieţi-mi mai des, nu mă părăsiţi, scumpul meu! În ce mă priveşte, vă voi scrie des şi regulat. Haideţi să legăm o corespondenţă permanentă, pentru Dumnezeu! Aceasta îmi va ţine loc de Rusia şi-mi va da putere.

Vă voi povesti *tant bien que mal* şi în mod franc despre aceste patru luni scurse.

Cunoaşteţi desigur cum am plecat şi din ce motive. Au fost două mari cauze: 1) să-mi salvez nu doar sănătatea, ci şi viaţa. Crizele au început să se repete săptămînal, iar mie mi-era imposibil să resimt şi să *conştientizez* cu claritate această boală de nervi şi *a minţii*. Aveam în mod efectiv tulburări de judecată, acesta-i adevărul. Simţeam acest lucru; cît priveşte boala de nervi, ea mă aducea uneori în pragul nebuniei. 2) Cea de-a două pricină au reprezentat-o circumstanţele: creditorii nu mai puteau să aştepte, or, în momentul plecării, fusesem deja dat în urmărire de Latkin, iar apoi de Peceatkin[4]: de puţin şi n-au pus mîna pe mine. Să presupunem că acest fapt, — (şi o spun nu pentru a mă făli sau de dragul vorbelor frumoase) — *închisoarea pentru datornici* mi-ar fi fost într-o anume privinţă deosebit de utilă: reprezenta realitatea, subiectele, o a doua *Casă a morţilor*, într-un cuvînt, aş fi găsit material cel puţin pentru 4 sau 5 mii de ruble, numai că, iată,

doar ce mă-nsurasem şi, în plus, aş fi putut oare să suport în casa lui Tarasov[5] zăpuşeala de peste vară? Era o problemă de nerezolvat. Dacă în casa lui Tarasov, din cauza crizelor intense, n-aş fi putut scrie, cu ce mi-aş mai fi plătit datoriile? Or, povara crescuse îngrozitor. Am plecat, dar o făceam cu moartea în suflet: nu credeam în sejurul peste hotare, mai exact credeam că influenţa morală a străinătăţii se va dovedi din cale afară de nefastă: în primul rînd, *fără material*, cu o fiinţă tînără, care, cu o bucurie naivă, năzuia să împartă cu mine viaţa de rătăcitor; eu însă vedeam în această bucurie naivă multă lipsă de experienţă şi febra începutului, iar acest lucru mă tulbura şi mă chinuia din cale-afară. Mi-era teamă că, alături de mine, Annei Grigorievna îi va fi urît. Căci, chiar şi în clipa de faţă, suntem cu adevărat *singuri* în doi. Pe mine nu mă puteam bizui: caracterul meu e de om bolnav, şi am prevăzut că, lîngă mine, ea se va istovi de tot. (*NB*. E drept, Anna Grigorievna s-a dovedit mai puternică şi mai profundă decît o cunoşteam şi după cum socotisem şi, în multe situaţii, a fost pur şi simplu îngerul meu păzitor; dar, pe de altă parte, existau la ea multă copilărie şi apucături tipice vîrstei de douăzeci de ani, ceea ce e minunat şi, la drept vorbind, *aşa se şi cade să fie*, lucruri la care însă e puţin probabil că voi găsi puteri şi aptitudini să răspund. Toate acestea mi s-au năzărit la plecare şi, chiar dacă, repet, Anna Grigorievna s-a dovedit mai puternică şi mai bună decît credeam, totuşi nu sînt liniştit nici acum). În fine, micile noastre resurse mă scoteau din fire: am plecat cu mijloace băneşti extrem de modeste şi, în plus, luînd *în avans* de la Katkov[6] *TREI* (!) mii de ruble. E adevărat că plănuisem ca, imediat ce ajung peste hotare, să mă apuc de lucru. Dar ce-a ieşit? Pînă în clipa de faţă n-am făcut nimic sau aproape nimic şi abia acum încep să lucrez în chip serios şi irevocabil. E drept că, legat de faptul că n-am făcut *nimic*, mai stau încă la îndoială: în schimb, am simţit profund şi *cîte ceva am născocit*, dar scris ca atare, dar *negru pe alb* e deocamdată puţin[7]., or, *negru pe alb* înseamnă forma finală; doar pentru ea eşti plătit.

După ce-am părăsit în grabă plicticosul Berlin (unde am rămas o singură zi, unde nemţii cei plicticoşi au reuşit totuşi să-mi zdruncine nervii la culme şi unde am fost la baia rusească), am plecat spre Dresda, am închiriat o locuinţă şi ne-am stabilit aici pentru o vreme.

Impresia pe care-am avut-o s-a vădit a fi deosebit de ciudată; mi-am pus numaidecît întrebarea: de ce mă aflu la Dresda, anume la Dresda şi nu în altă parte, şi pentru ce anume a trebuit să las totul într-un loc, spre a mă opri în altul? Răspunsul era limpede (sănătatea, din cauza datoriilor etc.), dar nesuferit era şi faptul că îmi dădeam extrem de limpede seama, că, în clipa de faţă, oriunde aş trăi, mi-ar fi *totuna*, la Dresda sau în oricare altă parte, peste tot sunt într-un loc străin, peste tot sunt un înstrăinat. Aş fi vrut să-ncep neîntîrziat să lucrez şi am simţit că munca nu merge cum trebuie, că nici impresiile nu sunt cele cuvenite. La o adică, ce-am făcut? Am lîncezit. Am citit, cîte ceva am şi scris, m-a chinuit tristeţea, după care, căldura. Zilele curgeau monoton. În mod obişnuit, după prînz, mă plimbam cu Anna prin Grădina centrală, ascultam muzică ieftină[8], apoi citeam, mergeam la culcare. În caracterul Annei Grigorievna am descoperit un spirit cert de anticar (mi-e foarte drag şi mă amuză acest fapt). Pentru ea, ca să dau un exemplu, e o adevărată preocupare să meargă să viziteze cine ştie ce primăric de prost-gust, să-şi facă însemnări, să o descrie (ceea ce şi face cu semnele ei stenografice, cu care a umplut deja 7 caiete), dar cel mai tare a fost cucerită şi impresionată de galerie[9], fapt care m-a bucurat nespus: în sufletul ei au renăscut foarte multe impresii pentru a nu se mai plictisi. Mergea la galerie în fiecare zi. Şi apoi, cît de mult am discutat cu ea şi am răstălmăcit despre toţi cunoscuţii noştri, cei din Petersburg, cei din Moscova, despre dv. şi despre Anna Ivanovna; într-o oarecare măsură a fost destul de trist.

Ideile mele nu vi le mai descriu. S-au adunat şi multe impresii. Citeam ziarele ruseşti şi-mi uşuram sufletul. Am simţit, în fine, lăuntric faptul că s-a acumulat destul material pentru un întreg articol despre relaţiile Rusiei cu Europa şi despre aristocraţia rusă[10]. Dar, ce să mai vorbesc despre asta! Nemţii n-au făcut decît să-mi zdruncine nervii, iar viaţa rusească a clasei noastre de vîrf, cu încrederea ei în Europa şi în *civilizaţie*, de asemenea. Cele petrecute la Paris m-au cutremurat nespus. Buni sunt şi avocaţii parizieni, care strigau: «*Vive la Pologne*». Ptiu, cîtă ticăloşie şi, ce e mai important, cîtă prostie şi formalism! M-am convins totodată şi mai mult de adevărul unei idei anterioare: că, într-o oarecare măsură, e şi avantajos pentru noi că Europa nu ne cunoaşte şi că ne cunoaşte într-un mod atît de odios. Dar amănuntele procesului Berezowski![11] Cît formalism de joasă speţă; dar, şi mai important, extrem de important, e că n-au trăncănit, că totul stă pe loc, pe unul şi acelaşi loc!

De aici, Rusia îi apare şi mai bombată fratelui nostru. Neaşteptatul fapt al bunăstării, ca şi neaşteptata maturitate a poporului nostru în ajunul tuturor reformelor de la noi (fie şi una singură, cea a justiţiei) şi, concomitent, ştirea despre negustorul de rangul întîi din gubernia Orenburg, bătut cu nuiele din porunca ispravnicului[12]. Se simte un lucru, şi anume că poporul rus, mulţumită binefăcătorului său şi a reformelor acestuia[13], a ajuns în cele din urmă într-o asemenea situaţie, că, de nevoie, va trebui să înveţe să dea dovadă de spirit întreprinzător, de introspecţie, ori, aici e aici. Pe cuvînt, sînt vremuri de răscruce şi reforme aproape la fel de importante precum cele din timpul lui Petru[14]. Ce drum trebuie urmat? Cît mai repede spre sud, cît de repede se poate; aici e aici[15]. La asemenea vremuri, peste tot e *dreapta judecată*, şi atunci să vezi măreaţa înnoire! (Despre toate acestea te gîndeşti aici, visezi, de la toate acestea îţi palpită inima).

Aici, chiar dacă nu mă vedeam aproape cu nimeni, nu se putea să nu mă ciocnesc întîmplător cu cineva. În Germania, m-am lovit de un rus ce trăieşte în mod regulat peste hotare; în Rusia, merge în fiecare an pentru vreo trei săptămîni, spre a-şi ridica venitul, după care se-ntoarce iarăşi în Germania, unde are nevastă şi copii, germanizaţi cu toţii.

Printre altele, l-am întrebat: «Ce anume l-a făcut, în fond, să se expatrieze?» Mi-a răspuns literalmente (şi cu o obrăznicie iritată): «Aici e civilizaţie, pe cînd la noi e barbarie. În afară de asta, aici nu există etnii; mergeam ieri în vagon şi n-am putut să deosebesc francezul de englez sau de german.

— Aşadar, să înţeleg că aceasta înseamnă pentru *dumneavoastră* progres?

— Sigur că da, se înţelege.

— Dar vă daţi seama că este absolut fals. Francezul înainte de toate e francez, iar englezul, englez, şi a fi ei înşişi e scopul lor suprem. Mai mult: în aceasta şi stă tăria lor.

— Nimic mai eronat. Civilizaţia trebuie să uniformizeze totul, iar noi vom fi fericiţi doar atunci cînd vom uita că sîntem ruşi şi cînd fiecare va semăna cu toţi ceilalţi. Că doar n-o să-l ascultăm pe Katkov!

— Cum, nu vă place Katkov?

— E un ticălos.

— De ce?

— Pentru că nu-i iubeşte pe polonezi.

— Dar, îi citiţi cumva revista?

— Nu, n-o citesc niciodată».

Am redat acest dialog cuvînt cu cuvînt. Persoana în cauză face parte dintre tinerii progresişti, de fapt, se pare că se ţine de-o parte de toţi ceilalţi. Aceştia circulă peste hotare prin cîteva specimene, cîrtitoare şi pretenţioase la culme.

La Dresda, în cele din urmă, urîtul ne-a vlăguit şi pe mine şi pe Anna Grigorievna. Dar, şi mai important, s-au dovedit următoarele lucruri: 1) din scrisorile pe care mi le-a trimis Paşa[16] (mi-a scris o singură dată), am înţeles că am fost dat în urmărire de creditori (aşadar, *nu mai puteam să mă-ntorc în Rusia pînă la achitarea datoriilor*). 2) Soţia a rămas gravidă (*aceasta, mă rog,* rămîne între noi. Cele nouă luni se împlinesc în februarie: prin urmare, cu atît mai mult nu poate fi vorba de întoarcere). 3) A apărut întrebarea: ce se va întîmpla cu rudele mele din Petersburg, cu Emilia Fiodorovna, cu Paşa şi cu alţi cîţiva? Bani, bani, iar bani nu sînt! 4) dacă va trebui să iernez, aş ierna undeva în sud. Şi, pe deasupra, aş fi vrut să-i mai arăt Annei Grigorievna cîte ceva, s-o distrez, să călătoresc cu ea. Am decis să ne petrecem iarna undeva în Elveţia sau în Italia. Numai că banii lipsesc. Ceea ce luasem cu noi s-au cam dus. I-am scris lui Katkov, i-am vorbit despre situaţia mea şi i-am cerut încă 500 de ruble *avans*. Şi ce credeţi: mi-a trimis! Ce om minunat! Un om cu suflet! Am plecat spre Elveţia. Iar acum o să vă descriu ticăloşiile şi faptele mele ruşinoase.

Scumpul meu Apollon Grigoriev, simt că vă pot considera judecătorul meu. Sînteţi om şi cetăţean, sunte i o persoană cu suflet, lucru de care m-am convins de multă vreme, sunteţi un soţ şi un părinte model, în fine, am ţinut întotdeauna la părerea dv. În faţa dv. nu mă doare inima să mă căiesc. Dar scriu acestea doar pentru *dv. singur*. Nu mă daţi pe mîna judecăţii lumii!

Cum treceam prin apropiere de Baden, mi-a trecut prin minte să m-abat pe-acolo. Mă chinuia un gînd ispititor: să pun la bătaie 10 ludovici de aur şi să cîştig, pe deasupra, măcar 2 000 de franci, ceea ce ar însemna 4 luni de trai cu totul, noi şi cei din Petersburg. Ca un făcut, şi înainte mi se întîmpla uneori să cîştig. Ce e mai rău, am o fire ticăloasă şi pasională la culme: pretutindeni şi în orice lucru ajung pînă la ultima limită, în întreaga viaţă am depăşit orice măsură.

Diavolul şi-a pus pe loc în gînd să-mi joace o festă: pe parcursul a vreo trei zile cîştigasem cu multă uşurinţă *4 000* de franci. Vă voi descrie cum mi s-au înfăţişat toate acestea: pe de-o parte, acest cîştig uşor, dintr-o *sută* de franci, în trei zile, făcusem patru mii. Pe de alta, datoriile, faptul că eram pus sub urmărire, neliniştea sufletească, imposibilitatea de a mă întoarce în Rusia. În fine, în cel de-al treilea şi cel mai important, jocul în sine. Cred că ştiţi cum te prinde. Nu, v-o jur, nu-i vorba aici de cupiditate, chiar dacă, înainte de orice, aveam nevoie de bani ca atare. Anna Grigorievna mă implora să mă mulţumesc cu cei 4 000 de franci şi să plecăm pe dată. Că doar poţi lăsa la o parte o asemenea posibilitate uşoară şi la îndemînă de a repara totul! Dar exemplele? În afara propriului cîştig, vezi zilnic cum alţii încasează cîte 20 000, 30 000 de franci. (Din cei păgubiţi nu vezi). Cu ce sînt aceştia mai buni? Mie banii îmi sunt mai necesari decît lor. Am riscat în continuare şi am pierdut. Am pus în joc *ultimii* mei bani, parcă eram cuprins de friguri, şi am pierdut. A trebuit să-mi amanetez paltonul. Anna Grigorievna şi-a zălogit *tot* ce avea, ultimele lucruşoare (ce înger! Cum încerca să mă aline, cum tînjea în blestematul de Baden, în cele două cămăruţe de deasupra fierăriei unde ne mutaserăm). În fine, basta, am pierdut totul. (O, cît de ordinari sunt nemţii, cum toţi, pînă la unul, sunt nişte cămătari, nişte nemernici şi nişte pungaşi! Stăpîna locuinţei, cînd a înţeles că o vreme, pînă la primirea banilor, nu puteam să ne mişcăm din loc, a ridicat preţul!) În fine, trebuia să ne salvăm, să plecăm din Baden[17]. I-am scris din nou lui Katkov, i-am cerut încă 500 de ruble (fără să-i pomenesc de circumstanţe, numai că scrisoarea pleca din Baden şi el, probabil, a înţeles cîte ceva). Ei, şi iată că mi-a trimis! Mi-a trimis! Am acum în total 4 000 luate *în avans* de la *Russkii vestnik*. Iată, aşadar, cum stau lucrurile: din aceste 500 de ruble mai bine de jumătate s-au dus pentru plata procentelor şi reamanetarea mobilei din Petersburg, lucru pe care l-a făcut mama Annei Grigorievna[18]. La rugămintea mea, şi banii de la *Russkii vestnik* au fost

trimişi tot pe numele ei. Apoi, cu 100 de ruble am achitat datoriile în Baden, mai aşteptăm 50 de ruble, pe care ni-i va trimite mama Annei Grigorievna (din aceleaşi 500. E un rest pe care încă nu l-am primit) şi, în sfîrşit, vreo două sute de franci ne-au rămas pentru a ne muta în Geneva (de ce în Geneva? Ştiu de ce; nu ne e oare totuna?) Ne-am mutat în Geneva, am închiriat *Chambre garnie* la două bătrîne, iar acum, adică la patru zile de atunci, *întregul* nostru *capital* e de 18 franci. În afara celor 50 de ruble, pe care le aşteptăm de la o zi la alta de la Anna Nikolaevna, vreme de vreo două luni nu apare la orizont nici un fel de ajutor.

Dar, ca să termin cu Badenul: ne-am chinuit în acest infern vreme de 7 săptămîni. La început, cînd abia sosisem în localitate, chiar în a doua zi, l-am întîlnit la gară pe Goncearov. Ce s-a mai ruşinat de mine în primele momente Ivan Aleksandrovici[19]. Acest consilier de stat sau consilier de stat titular[20] juca şi el. Dar, după cum s-a văzut că nu e posibil să te ascunzi, şi, mai mult, cum eu însumi joc cu o extrem de grosolană sinceritate, a încetat şi el să se mai ferească de mine. Juca cu o patimă febrilă (pe miză mică, în argint), a ţinut-o aşa două săptămîni cît a stat în Baden şi, se pare, a pierdut o sumă frumuşică. Dar, să-i dea Dumnezeu sănătate acestui om milostiv: cînd pierdusem totul, pînă la cămaşă (iar el văzuse în mîinile mele destul aur), mi-a dat cu împrumut, îl rugasem, 60 de franci. Probabil că mă judeca straşnic: «De ce am pierdut totul, şi nu jumătate, precum el?»

Goncearov mi-a tot vorbit de Turgheniev[21], astfel încît, chiar dacă pînă atunci tot amînam să trec pe la el, în cele din urmă m-am decis să-i fac o vizită. M-am dus dimineaţa pe la orele 12 şi l-am găsit luînd micul dejun. Vă spun în mod franc: nici înainte nu-mi plăcea persoana acestui om. Ce e mai dezgustător, încă din '67, de la Weisbaden, îi sînt dator 50 de taleri (şi nu i-am restituit nici pînă azi!)[22]. Nu-mi plăcea, de asemenea, îmbrăţişarea lui de aristocrat şi de farsor totodată, cu care dă să te pupe, dar îşi întinde propriul obraz[23]. O trufie cumplită şi, ce e mai important, cartea sa *Fum* m-a enervat. Singur mi-a spus că ideea centrală, punctul esenţial al cărţii sale stă în fraza: «Dacă Rusia s-ar prăbuşi, *n-ar fi* nici o pierdere, nici un cutremur în rîndul omenirii». Mi-a declarat că aceasta este convingerea sa fermă cu privire la Rusia[24]. L-am găsit iritat la culme de insuccesul romanului *Fum*. Iar eu, recunosc, nici nu cunoşteam toate amănuntele acestui insucces[25]. Mi-aţi scris de articolul lui Strahov[26] din *Otecestvennîe zapiski*[27], dar nu ştiam că l-au făcut cu ou şi cu oţet peste tot şi că în Moscova, la club, dacă nu mănşel, adunau deja semnături pentru a protesta împotriva romanului său *Fum*[28]. Mi-a povestit el însuşi aceste lucruri. Ca să fiu sincer, nu mi-am putut imagina nicicum că este posibil să arăţi într-un mod atît de naiv şi neîndemînatic toate rănile propriului orgoliu, cum a făcut-o Turgheniev. Iar astfel de oameni se înfumurează, printre altele, că sînt *ateişti*! Mi-a şi declarat că este un ateist irevocabil. Dar, Dumnezeule: deismul ni l-a dat pe Hristos, mai exact, pînă într-atît e de înaltă reprezentarea omului, încît pe El nu-l poţi înţelege fără veneraţie şi nu poţi să nu crezi că acest ideal al omenirii este etern![29]Pe cînd ei, aceşti Turghenievi, Herzeni, Utini[30], Cernîşevski, ce ne-au înfăţişat? În locul frumuseţii supreme divine, pe care scuipă, sunt de-un orgoliu atît de mîrşav, pînă într-atît sunt de o iritabilitate nerușinată, de o mîndrie uşuratică, că pur şi simplu nu înţelegi: pe ce anume se bizuie şi cine-i va urma? A blamat Rusia şi pe ruşi într-un mod neobrăzat, cumplit. Şi iată ce-am remarcat: toţi aceşti liberali de duzină şi progresişti, îndeosebi de şcoală Belinski, găsesc că a blama Rusia e cea mai importantă distracţie şi cea mai de seamă plăcere[31]. Diferenţa constă în aceea că urmaşii lui Cernîşevski ocărăsc Rusia şi-i doresc sincer să se prăbuşească (mai cu seamă să se prăbuşească!). Ceilalţi, progeniturile lui Belinski, mint că ei *iubesc Rusia*. Cu toate acestea, nu numai că urăsc tot ceea ce este cît de cît original în ţara noastră, astfel încît îl neagă şi-l transformă pe loc, cu satisfacţie, în caricatură, dar, chiar dacă le-ai da cu adevărat ca exemplu un fapt, pe care nu poţi să-l mai combaţi sau să-l denaturezi prin caricatură, şi cu care trebuie negreşit să fii de acord, am impresia că ar fi nefericiţi pînă la *chinuri*, pînă la boală, pînă la deznădejde. 2) Am observat că Turgheniev, spre exemplu (la fel ca şi toţi cei ce-au lipsit vreme îndelungată din Rusia), categoric nu cunosc realitatea din Rusia (chiar dacă citesc ziarele), şi-au pierdut pînă-ntr-atît orice percepere a propriei lor ţări şi nu înţeleg asemenea fapte comune, pe care pînă şi nihilistul rus nu le mai neagă, ci doar le caricaturizează în felul său. Printre altele, Turgheniev îmi spunea că ar trebui să ne tîrîm în faţa nemţilor, că există o cale comună şi inevitabilă pentru toţi - e vorba de civilizaţie, şi că toate încercările de rusism şi independenţă nu-s altceva decît o porcărie şi o prostie. Mi-a zis că lucrează la un articol amplu împotriva tuturor rusofililor şi a slavofililor[32]. L-am sfătuit, pentru a-i fi mai comod, să-şi comande din Paris un telescop. — Pentru ce? – m-a întrebat. — De aici e departe, i-am răspuns; — Îndreptaţi telescopul asupra Rusiei şi examinaţi-ne, căci altfel, la drept vorbind, e greu să distingi ceva. S-a supărat cumplit. Dacă l-am văzut atît de enervat, i-am spus cu o naivitate extrem de bine simulată: «Păi, nu m-am aşteptat ca toate aceste critici la adresa dv. şi insuccesul romanului *Fum* să vă supere pînă-ntr-atît; zău, *nu merită*, nu daţi atenţie unui asemenea fleac». «Dar nu m-am supărat chiar deloc, ce vă veni?» – şi a roşit. Am schimbat vorba; ne-am apucat să discutăm despre probleme familiale şi personale, mi-am luat căciula şi nu ştiu cum, fără nici o intenţie, fiindcă veni vorba, i-am înşirat tot ce mi s-a strîns în suflet vreme de trei luni despre nemţi:

«Aveţi oare idee ce potlogari şi ce escroci poţi întîlni

aici? E drept, poporul de rînd e cu mult mai rău şi mai necinstit decît la noi, iar că e mai prost, nu încape nici o îndoială. Iată, dv. vorbiţi de civilizaţie; ei bine, ce-a făcut în privinţa lor civilizaţia şi cu ce mari merite se pot făli în faţa noastră?!».

S-a îngălbenit (nu exagerez cu nimic, dar absolut cu nimic!) şi mi-a spus: «Spunînd acestea, dv. mă jigniţi *personal*. Ştiţi că m-am stabilit aici definitiv, că eu însumi mă consider german, şi nu rus, şi mă mîndresc cu asta!» I-am răspuns: «Chiar dacă am citit *Fum* şi am stat de vorbă cu dv. o oră încheiată, totuşi nu m-am aşteptat nicidecum să spuneţi aceste lucruri, de aceea vă rog să mă iertaţi că v-am ofensat». După care ne-am luat rămas-bun în chip zgomotos şi mi-am promis mie însumi să nu-i mai trec pragul niciodată. A doua zi, exact la *10* dimineaţa, Turgheniev a trecut pe la mine şi a lăsat gazdelor, spre a-mi fi transmisă, cartea sa de vizită. Dar, aşa cum i-am spus în ajun, înainte de *orele douăsprezece* nu putem primi în vizită şi că dormim pînă la *unsprezece*, astfel că venirea lui la *orele 10 dimineaţa* am considerat-o o aluzie străvezie la faptul că nu doreşte să se-ntîlnească cu mine şi că m-a vizitat la acea oră anume pentru ca eu să înţeleg acest lucru. În cele 7 săptămîni, m-am întîlnit cu el o singură dată, la gară. Ne-am privit reciproc, dar nici el, nici eu n-am dorit să ne salutăm unul pe altul.

Poate că dv. n-o să vă placă, scumpul meu Apollon Nikolaevici, această bucurie răutăcioasă cu care vi-l descriu pe Turgheniev şi modul în care ne-am jignit reciproc. Dar, pentru Dumnezeu, nu mai am putere; m-a jignit cumplit cu convingerile sale. În ce mă priveşte, mi-e totuna, chiar dacă, din cauza trufiei sale, nu e cîtuşi de puţin atrăgător; dar nu trebuie să asculţi asemenea cuvinte de ocară la adresa Rusiei din partea unui trădător care putea să-i fie de folos. Am remarcat demult, încă de acum patru ani, faptul că se tîrăşte în faţa nemţilor şi că-i urăşte pe ruşi[33]. Dar iritarea de acum, ca şi furia lui cu spume la gură faţă de Rusia, sunt cauzate numai şi numai de insuccesul romanului *Fum* şi de îndrăzneala Rusiei de a nu recunoaşte în el un geniu[34]. Aici nu e decît egoism, ceea ce e cu atît mai josnic.

Dar, să-i ia naiba pe toţi!

Acum aş vrea să auziţi, dragă prietene, ce intenţii îmi stau în minte: sigur, pierzînd banii, am comis o ticăloşie. Dar, dacă vorbesc prin comparaţie, am pierdut puţini bani de-ai mei. Şi totuşi, această sumă îmi acoperea necesarul pentru două-trei luni de trai, ba chiar pentru patru, dacă ţinem seama de modul cum trăim noi. V-am şi spus de altfel: nu pot rezista ispitei cîştigului. Dacă aş fi pierdut din capul locului 10 ludovici de aur, cum mi-am propus, aş fi lăsat totul şi aş fi părăsit localitatea. Însă cîştigul celor 4.000 de franci m-a distrus! N-a fost chip să rezist tentaţiei de-a cîştiga mai mult (cînd acest lucru părea atît de uşor) şi de-a scăpa dintr-o dată de toate aceste urmăriri, de a mă pune la adăpost, eu şi toţi ai mei: Emilia Fiodorovna, Paşa şi ceilalţi. La o adică, acestea nu mă îndreptăţesc cîtuşi de puţin, întrucît nu eram singur. Eram cu o fiinţă minunată, bună şi tînără, ce avea o încredere deplină în mine, fiinţă al cărei ocrotitor şi pavăză sunt şi, în consecinţă, pe care n-o puteam distruge, punînd la bătaie tot ce aveam, chiar dacă nici n-aveam prea mult.

Viitorul mi se prezintă în culori deosebit de sumbre: esenţialul e că nu mă pot întoarce în Rusia din motivele înşirate mai sus, dar, mai presus de orice, rămîne întrebarea: ce se va-ntîmpla cu cei ce depind de ajutorul meu. Toate aceste gînduri mă bagă-n mormînt. Într-un fel sau altul, mai devreme sau mai tîrziu, din această situaţie trebuie să ies. Nu mă pot bizui, desigur, decît pe mine unul, pentru că nu văd vreo altă perspectivă.

În 1865, la revenirea din Weisbaden în octombrie, am reuşit cumva să-mi conving creditorii să mai aştepte o frîntură de timp, m-am concentrat şi m-am apucat de lucru. Am avut succes, astfel că, regulat, creditorii şi-au primit banii[35]. Acum, am poposit în Geneva cu capul plin de idei. Am în minte un roman şi, dacă Dumnezeu mă va ajuta, va ieşi un lucru amplu şi, poate, destul de bun. Îmi place la nebunie şi-l voi scrie cu plăcere şi febrilitate.

Katkov însuşi mi-a spus în aprilie că ei doresc şi ar fi chiar mai bine să înceapă tipărirea romanului meu din ianuarie 1868. Aşa o să şi procedez, chit că voi trimite părţi din roman ceva mai înainte[36].

Chiar dacă aici nu există creditori, situaţia în care mă aflu e mai rea decît în 1865[37]. La drept vorbind, pe Paşa şi pe Emilia Fiodorovna îi aveam în faţa ochilor. În plus, pe atunci eram singur. Adevărat, Anna Grigorievna e un înger, dacă aţi şti ce înseamnă ea pentru mine în clipa de faţă. O iubesc şi ea-mi spune că e fericită, pe deplin fericită, şi că nu are nevoie nici de distracţie, nici de vizite, şi că e mulţumită cînd sîntem doar noi doi în cameră.

Aşa deci. Acum, va să zică, urmează pentru mine vreo şase luni de muncă neîntreruptă. Tot pe atunci trebuie să nască soţia[38]. Geneva e un oraş minunat: ai aici şi doctori, şi limba franceză. Clima însă e proastă, sumbră, iar toamna şi iarna sunt o porcărie. Dacă voi dispune de mijloace, e posibil, peste vreo două luni şi jumătate, să ne mutăm în Italia. În genere, pentru a ierna, fie în Italia, fie la Paris. La drept vorbind, n-am idee unde e mai avantajos şi mai comod. După cum, la fel de bine, putem rămîne la Geneva pînă în primăvară.

Iată care sînt şi calculele băneşti: dacă voi tipări romanul, Katkov nu va refuza să-mi dea, pe parcursul anului viitor, tot vreo trei mii. Această sumă, se-nţelege, va fi şi pentru noi, şi pentru Paşa şi Emilia Fiodorovna, ba chiar o mică parte şi pentru creditori (pentru îmbărbătarea lor). Romanul poate fi vîndut sau vîndut cu anticipaţie, pe la jumătate anului, pentru o a doua ediţie.

Sunteţi singurul în care-mi pun nădejdea, dragă prietene, sunteţi providenţial pentru mine. Nu evitaţi

să-mi dați o mînă de ajutor și pe mai departe. Căci, în toate aceste treburi și trebușoare personale, vă voi implora ajutorul.

Dv., desigur, vă e cunoscută ideea, ideea de bază a tuturor acestor speranțe ce le nutresc: e limpede că toate acestea vor fi înfăptuite și vor da rezultate NUMAI CU O CONDIȚIE, și anume: ACEEA CA ROMANUL SĂ FIE BUN. Rezultă că, în privința acestui lucru, va și trebui să depun acum toate eforturile.

(Ah, dragul meu, mi-a fost greu, deosebit de greu să-mi asum, acum trei ani, ideea orgolioasă, că voi plăti toate aceste datorii, că voi achita din prostie toate polițele! De unde să iau sănătatea și energia necesare acestui lucru?! Și, dacă experiența mi-a arătat că succesul poate veni, aceasta se întîmplă doar cu o condiție: cu condiția ca orice creație de-a mea să fie neapărat într-atît de reușită, încît să trezească o suficient de puternică atenție din partea publicului; altfel, totul e pierdut. Oare va fi posibil acest lucru, oare poate intra el în calcule matematice?)

Și acum, ultimul cuvînt ce vi-l adresez. Ascultați-l, chibzuiți și ajutați-mă!

În momentul de față avem 18 franci. Mîine sau poimîine vor sosi de la mama Annei Grigorievna 50 de ruble, pe care încă nu ni i-a trimis din suma dată de Katkov. Aceștia sînt *toți*; toate resursele noastre pînă la o nouă tranșă din partea lui Katkov. (Tocmai acum, în clipa de față, mama Annei Grigorievna traversează o asemenea perioadă, că nu ne poate ajuta nici măcar cu o copeică.)

Să-i cer lui Katkov, *acum,* e absolut imposibil. Peste două luni va fi altceva: atunci îi voi trimite o parte din roman, *de vreo mie cinci sute,* și-i voi descrie starea în care mă aflu. 1 000 de ruble îmi va scădea din datorie, iar 500 mi-i va trimite. Mă bizui pe el *întrutotul*: este bun și nobil.

Dar, cum să trăiesc în aceste două luni de muncă? Nu mă judecați și fiți îngerul meu păzitor! Știu, Apollon Nikolaevici, că dv. înșivă nu aveți bani *de prisos*. Nu m-aș fi adresat dv. niciciînd cu rugămintea să mă ajutați. Dar iată că mă înec, m-am dus la fund cu totul. Peste două-trei săptămîni nu voi avea absolut nici o copeică, or, cel ce se-neacă întinde mîna fără să mai asculte de glasul rațiunii. La fel procedez și eu. Știu că manifestați simpatie față de mine; dar știu de asemenea că vă este aproape imposibil să mă ajutați cu bani. Și totuși, cunoscînd acestea, vă cer ajutorul, pentru că nu am pe *nimeni* în afară de dv., și dacă dv. nu mă ajutați, mă prăpădesc, mă prăpădesc cu totul!

Iată ce rugăminte am:

Vă cer *150 de ruble*. Trimiteți-mi-i la Geneva, *poste restante*. Peste două luni, redacția *Russkii vestnik* vă va expedia 500 de ruble pe numele meu. O voi ruga eu însumi să procedeze astfel. (De faptul că vi-i va trimite *nu-ncape îndoială*, numai să le expediez romanul. *Iar eu îl voi expedia.* Și aici nu-ncape îndoială).

Așadar, vi-i cer *pentru două luni*. Dragul meu, salvați-mă! Vă voi răsplăti de-a pururi prin prietenia și atașamentul meu față de dv. Dacă dv. personal nu-i aveți, împrumutați-i de undeva pentru mine. Iertați-mă că vă scriu *astfel*: doar sunt pe cale să mă înec![39]

Din septembrie, Pașa va rămîne fără bani. (De Emilia Fiodorovna nu mai pomenesc!) De aceea, din cele 150 de ruble, luați 25 și dați-i-le pînă una alta lui și spuneți-i să strîngă cureaua și să se limiteze vreo două luni. După aceea o să vă scriu cît să-i puneți deoparte din cele 500 de ruble trimise de Katkov. (Pentru aceasta și intenționez să rog redacția revistei *Russkii vestnik* să expedieze ceva mai înainte banii pe numele dv.; căci pe dv. vă implor să-mi fiți de ajutor în cîteva din treburile mele mărunte din Petersburg, adică prin mîinile dv. voi efectua cîteva plăți și voi achita unele datorii. N-aveți grijă, nu există nimic aici care să vă pună într-o postură ambiguă. Vă rog doar să-mi acordați ajutorul dv. prietenesc, vă implor, pentru că nu am pe *nimeni,* pe *nimeni* la Petersburg pe care să mă bazez, afară de dv.!)

Vă rog, de asemenea, să-mi scrieți cît se poate de repede. Nu mă lăsați aici de unul singur! Dumnezeu o să vă răsplătească pentru asta.

Spuneți-i lui Pașa să-mi scrie aici, la Geneva, despre tot ce s-a mai întîmplat cu el și, dacă are scrisori pentru mine, să mi le expedieze așa cum a procedat data trecută. În tot acest timp, am primit de la el o singură scrisoare. Nu prea mă are la inimă, după cum se pare. Or, acest lucru mă apasă.

Iată și adresa mea:

M-r Theodore Dostoiewsky, Suisse, Genève, *post restante.*

Comunicați-mi, de asemenea, adresa dv. Cum nu știu casa în care locuiți, vă expediez această scrisoare prin Anna Nikolaevna Snitkina (mama Annei Grigorievna), ea o să v-o predea.

În orice caz, vă rog stăruitor, dragul meu, să-mi scrieți cît puteți de repede și dați-mi cît mai multe vești despre ai noștri, despre ceea ce se face, ce se aude, despre ce faceți dv. înșivă. Într-un cuvînt, picurați un strop de apă peste un suflet care s-a uscat în pustiu. Pentru Dumnezeu!

Plecăciuni tuturor *din casa dv.*, părinților și Annei Ivanovna. Ei îndeosebi. În special, de la Anna Grigorievna. Cît de mult v-am pomenit, cît de mult am discutat despre dv.

Cîndva o să ne vedem!

Aș vrea, de asemenea, *să mă sfătuiți* într-o privință. Spuneți-mi părerea dv. despre situația în care mă aflu. N-ați auzit cumva despre problemele mele petersburgheze, fie și de la Pașa?

În următoarea scrisoare vă voi povesti cîte ceva despre alte lucruri.

La Geneva, sunt complet izolat și n-am văzut pe nimeni dintre ruși.

Nici grai rusesc, nici chip de rus![40]

Rămîneţi cu bine, vă îmbrăţişez strîns-strîns de tot şi vă sărut.

Al dv., Fiodor Dostoievski

Note:

1. Apollon Nikolaevici Maikov (1821-1897) – poet şi traducător, prieten apropiat al lui Dostoievski.
2. Destinatarul acestei scrisori a făcut şi el parte din grupul Petraşevski însă n-a fost condamnat precum ceilalţi membri, ci doar pus sub urmărire.
3. Trimitere la monologul lui Ceaţki, din piesa lui Griboedov, *Prea multă minte strică.*
4. Latkin şi Peceatkin – doi dintre creditorii fratelui lui Fiodor Dostoievski, Mihail.
Aşa era numită în Petersburg închisoarea pentru datornici, după numele proprietarului imobilului.
6. Mihail Nikiforovici Katkov (1817-1887) – publicist, om politic şi editor rus de orientare slavofilă. Din 1857 a devenit redactorul şef al uneia din cele mai importante reviste, „Russkii vestnik".
7. Sunt primele schiţe ale viitorului roman *Idiotul.*
8. Din *Amintirile* Annei Dostoievskaia aflăm că printre compozitorii preferaţi ai soţului ei se numărau Mozart, Beethoven, Rossini, Mendelson-Bartholdi.
9. Galeria de artă din Dresda, întemeiată în 1560, este una dintre cele mai mari şi mai renumite din lume.
10. Dostoievski va dezvolta pomenitele teme despre relaţia Rusiei cu Europa sau despre ruptura dintre popor şi păturile de vîrf ale societăţii ruse în viitoarele sale romane (*Demonii; Adolescentul*), precum şi în *Jurnalul de scriitor.*
11. Este vorba de emigrantul polonez Antoni Berezowski, care a atentat, în iunie 1867, la viaţa împăratului Aleksandr II al Rusiei, aflat la Paris spre a vizita ExpoziţiaUniversală. Atentatul a eşuat, iar Berezowski a fost condamnat la muncă silnică pe viaţă în Noua Caledonie.
12. Încă de pe vremea Ekaterinei II, negustorii aparţinînd rangurilor I şi II nu mai puteau fi supuşi pedepselor corporale. Episodul amintit de Dostoievski s-a petrecut la Berezovka, în Gubernia Ufimsk.
13. Împăratului Aleksandr II este iniţiatorul mai multor reforme din domeniul juridic, administrativ, al învăţămîntului şi al presei.
14. Dostoievski considera că schimbările produse în societatea rusă sub Aleksandr II reprezintă sfîrşitul reformelor iniţiate cu un secol şi jumătate în urmă de Petru I, reforme ce au declanşat şi procesul izolării tot mai accentuate a păturilor de vîrf ale societăţii de ruşii de rând.
15. Autorul scrisorii se referă la intenţia Rusiei de a dezvolta o reţea de cale ferată înspre regiunile de sud şi sud-vest ale imperiului (către Voronej, Harkov, Odessa), pentru a permite o mai bună dezvoltare a pieţei de cereale.
16. Pavel Aleksandrovici Isaev era fiul primei soţii a lui Dostoievski, Maria Dmitrievna. După moartea acesteia, în 1864, Paşa Isaev va fi crescut de tatăl său vitreg.
17. Perioada petrecută de cei doi soţi în străinătate este descrisă amănunţit de Anna Grigorievna în *Amintiri.*
18. Este vorba de A.N. Snitkina.
19. Ivan Aleksandrovici Goncearov (1812-1891) – scriitor, membru al Academiei din Petersburg, autorul celebrelor romane *O istorie obişnuită* (1847), *Oblomov* (1859) şi *Râpa* (1868). Cu portretul pe care i-l face Dostoievski, Ivan Aleksandrovici nu prea putea să iasă în lume: «om cu suflet de funcţionar, lipsit de idei, cu ochi de peşte fiert, pe care, parcă în batjocură, Dumnezeu l-a înzestrat cu un talent sclipitor».
20. Era consilier de stat titular din 1863.
21. Desigur, Ivan Serghecvici Turgheniev (1818-1883), autorul romanelor *Rudin, Un cuib de nobili, Părinţi şi copii.*
22. Din cîte se pare, îi datora respectiva sumă de ceva mai mult timp, din 1865.
23. Manieră valorificată, de altminteri, în creaţia literară (în *Demonii,* spre exemplu).
24. O asemenea idee este formulată în romanul *Fum* de Potughin.
25. Apariţia, în 1867, a romanului lui Turgheniev a provocat un imens scandal în rîndul cititorilor, îndeosebi datorită opiniilor defăimătoare la adresa Rusiei şi a necunoaşterii de către autor (care trăia de mulţi ani în străinătate) a problemelor cu care se confrunta societatea rusă de atunci.
26. Nikolai Nikolaevici Strahov (1828-1896), scriitor şi publicist, la acea dată redactor al revistei "Otecestvennîe zapiski" ("Analele patriei"). Articolul la care se referă corespondenţii era consacrat noului roman al lui Turgheniev, *Fum.*
27. Revistă extrem de populară în Rusia secolului al XIX-lea; a apărut la Petersburg, între anii 1818 şi 1884.
28. Membrii clubului englez din Moscova, mărturiseşte Turgheniev, intenţionau să strîngă semnături pentru a-l exclude pe scriitor din rîndurile lor. Cauza: acelaşi roman *Fum.*
29. Dostoievski va da glas venerăţiei sale faţă de Isus şi în *Jurnalul de scriitor* pe 1873.
30. Nikolai Isaakovici Utin (1841-1883) – revoluţionar rus, emigrant, apropiat al lui Herzen.
31.Se ghiceşte uşor poziţia "ideologică" a lui Dostoievski din acei ani: împotriva occidentaliştilor de tip Turgheniev, filorusă, pro-monarhică.
32. Dostoievski se referă la un articol neterminat al lui Turgheniev, *Familia Aksakov şi slavofilii.*
33. În 1863, cei doi romancieri s-au întîlnit la Baden-Baden.
34. Relaţiile dintre Turgheniev şi Dostoievski, destul de reci şi pînă atunci, s-au înăsprit şi mai mult după apariţia blamatului roman *Fum.* În bună măsură, ele erau expresia raporturilor tensionate dintre principalele două curente ideologice ale societăţii ruseşti din vremea respectivă, *slavofil* şi *occidentalist.*
35. Este vorba de succesul avut cu romanul *Crimă şi pedeapsă.*
36. Dostoievski începuse să lucreze la *Idiotul.*
37. De după falimentul revistei "Epoha".
38. În familia Dostoievski, pe 22 februarie (5 martie) 1868, avea să se nască o fetiţă, Sofia. Sonia, cum o numeau părinţii, a trăit doar cîteva luni.
39. Apollon Maikov îi va trimite suma cerută.
40. Din monologul lui Ceaţki, actul III, scena 22, a comediei lui Griboiedov, *Prea multă minte strică.*